

Зоран Видојевић

Проф. универзитета у пензији

НЕОПХОДНОСТ И ГРАНИЦЕ АКТУЕЛНОСТИ МАРКСИЗМА

Сажетак

Никада капитализам није био тако јак као што је данас. Такође, никада левица, у глобалним размерама, сагледавана као целина, за последњих неколико деценија, није била тако слаба као сада. Та два процеса тесно су повезана. Из таквог стања јавља се потреба за обновом Марксове мисли, али не и за њеном апсолутизацијом. Основне категорије те мисли су вишак вредности, профит, експлоатација, али и револуционарна пракса, слобода, социјална правда. Он врши анализу суштине капитализма, али је не своди на истраживање њене економске саставнице, него ту анализу усмерава и на услове, као и субјекте укидања и превазилажења капитализма. По њему, кључни субјект радикалне измене капиталистичког система је револуционарна радничка класа. Историја је показала да та класа није била оно што је Маркс од ње очекивао. Данас је неопходно трагати за плуралистичким субјектом укидања и надилажења капитализма и за револуцијом која ће сједињавати све капитализмом, поготово овим данашњим, крајње суровим - угрожене друштвене скупине, одговарајуће знање и општељудске вредности. Марксове основне категорије и сада су неопходне, али не и довољне за дубинске прогресивне промене и идејну основу ововремене левнице. Но, иако његова мисао мора да се иновира у складу са суштинским процесима савременог доба, она није бивша него умногоме и сада актуелна.

Укидање и надилажење капитализма је цивилизацијски, вишезначни и неизвесни посао. Нема тог историјског субјекта који то може сам да обави нити аутора који ће га потпуно осмислити. Боље друштво, поготово бескласно, није ничим загарантовано. Оно је само једна, веома тешко остварљива могућност, и то на дугу временску стазу., а обновљени марксизам само једна од теорија која је ка томе усмерена. Ниодкога и никада, те стога и од осавремењеног Маркса, не би се смео правити бог људског препорода. То је поука целокупне историје, посебно прошлог и почетка овог столећа.

Кључне речи: обновљени марксизам, савремени капитализам, левица, плуралистички преображавалачки субјект.

Има примеса неке историјске ироније када је реч о кући (Крсмановића) у којој се збива овај скуп, као и о „моменту“ његовог одржавања. Овде је проглашено стварање прве Југославије, изразито антисоцијалистички, те стога и антимарксистички усмерене, а сада у њој обележавамо двестагодишњицу Марксовог рођења. Недуго након тог проглашења настао је жесток прогон социјалиста, а пре свега комуниста. Маркс је као теоретичар и политички активиста имао статус врхунског државног непријатеља и поред тога што више од три деценије није био жив. Као да су краљ и главни политичари новонастале државе Југославије знали за његове и Енгелсове ставове из времена револуције у Мађарској према којима мале словенске народе који су били противници те револуције треба истребити, при чему нису наводили чињеницу неслободе тих народа. Ти ставови су дуго били непознати нашој јавности¹. Свакако, на њиховој основи не би се смела градити слика целокупне мисли ни Маркса, нити Енгелса, поготово зато што су њени темељи и данас неопходни да би се дошло до спознаје бити времена и друштава у којима живимо. Сем тога, Енгелс је касније имао и супротне ставове о

¹ Тиме се детаљније бавио С. Рељић у рукопису „Ширење демократске културе као индустрија нове колонијалне свести“, Београд, 2013, стр. 13, који је касније објављен као посебна књига. Те ставове преузео сам и реинтерпретирао у својој књизи *Порази и алтернативе, претња пустоши и етика отпора*, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 348-349.

малим словенским народима и о Србији говорио као Пијемонту на Балкану. Није вероватно да се у томе потпуно разликовао од Маркса. Али се наведени ставови не би смели ни избрисати из теоријско-историјске меморије. Нису они сасвим усамљени. И Кант је према неким сазнањима сматрао да су црнци нижа раса, а Хегел уздизао Пруску до нивоа узор-државе у којој се опредмећује светски дух. Од свега је најважније да се ниједна личност из области “духовних наука“ и политике не би смела уздизати до нивоа недодиривости критичком мишљу.

Други аспект својеврсне историјске ироније одржавања овог скупа јесте „трнутак“ тог одржавања, што не значи да је оно непотребно и бесмислено. Наиме, одржава се у време обележавања стогодишњице завршетка Првог светског рата у ком је српски народ највећом ценом у целокупној својој историји, стотинама хиљада усмрћених живота, платио борбу за своју слободу. У тој борби марксизам није имао никакву улогу, сем у случају политичких уверења и скале вредности спојених с патриотизмом Димитрија Туцовића и неколицине њему сличних припадника српске војске. Маркс је у средиште своје политичке теорије ставио класне сукобе и револуцију. Светске ратове, бар не онакве какви су се збили, није предвидео, те стога ни њихове ужасне последице. Победу Србије у Великом рату извојевали су сељаштво и способне војне вође, а не радничка класа која је била малобројна. Сељаштво, и то огромном већином сиромашно, било је, насупротив Марксовом учењу, главни масовни субјект свих револуција прошлог века које су означаване атрибутом „социјалистичке.“ То говори да Марксова теорија револуције, иако и данас знатним делом употребљива, пре свега када се ради о социјалној подлози револуционарних збивања, као и свака друга, не може бити важећа за све садашње и будуће друштвене прилике и историјске преломе.

Колико је истинских левичара у садашњем свету? Очито – мало. Чак и глуме левичарства једва да има. Није исплатива.

1. КА СРЕДИШТУ СТВАРИ

Шлегел је за своје време говорио да “болује ... од млитавости, неопредељености, распарчавања живота у

сићушне, скучене разоноде и од неспособности да осети велике потребе, од општег пливања низ воду, без обзира на то у какве мочваре беде и срамоте може да однесе водена струја... Ово је насилничко време које ставља на тешке пробе, време одређено да из дуге, неизрециве несреће извуче и створи нов облик ствари, или пак да целокупну европску културу уништи, наметнувши јој једноличан јарам...”²

Није ли и доба у ком живимо такво, у знаку споја суровости, духовне и моралне празнине, у чему суделује и доминантно стање левице? Но, ниједна левица сама по себи и да је идејно снажна и бројна, није у стању да такво време преобрати у неко увелико боље. Обнова и остваривање идеје народног фронта као колективног субјекта прогресивних историјских промена могла би донекле да омогући кретање у том смеру. Али без уједињавања целовитог знања како мењати властито друштво и целокупан свет, храбрости, поштења и стрпљења, нема суштинског искорака из таквих времена. То претпоставља и увид у дијалектику времена у којој је напредак само једна од историјских могућности, никада неизбежан, што се у теоријама револуције, посебно оним бољшевичког типа, углавном запоставља, где се левица, оличена у комунистичкој партији, сматра предодређеном да буде носилац историјског напретка, а назадак, или тапкање у истом, игноришу или не допуштају у јавном дискурсу, иако су животне чињенице.³

Друге партије се у најбољем случају третирају као “трансмисије” те владајуће која има монопол политичке моћи, што не значи да она ништа доброг није чинила, посебно на плану смањења велике социјалне беде и индустријализације друштва.

Данас је неопходно укидање политичког хоризонта у коме се међусобно прождиру у борби за власт и с њом срасле привилегије - назови-левица, анемични центар и назадњачка десница. Ниједан од тих партијских облика није у стању да негира систем глобалног неолибералног капитализма, нити им је то циљ. Они су састојци репродукције тог система. Разлике

2 Према: А. Лукић, *Обрнути Вавилон*, Просвета, Српско филозофско друштво, Београд, 2018, стр. 39-40.

3 Дијалектику времена опширно и аргументовано разматра О. Самарцић у својим скриптама *Теорије друштвених промена*, намењеним студентима Филозофског факултета у Никшићу.

међу њима су површинске. Објективно, полазећи о њихових пракси, они "... обезбјеђују 'опсаду' човјекове могућности избора"⁴, наравно, оног правог. Неопходна је нова политичка алтернатива која омогућује окупљање свих који знају, хоће и све чине да се одбаци такво време, а да се притом не плива у крви, да се граде друштво и свет солидарности, хуманизма и правде, умног техничког раста, негације радикалног и смањења "обичног" зла. То је могући излаз из времена деградације мноштва људи, чак и претње самом опстанку људског рода. Ту се не ради о борби за власт и (над)моћ него о борби за људскост и егзистенцију, чак и ону у елементарном смислу. Такво залагање мора се ратосиљати и Марксове идеје-илузије о "царству слободе" и "тотално ослобођеном човеку", јер то није достижно. Али јесте достижно, под многим условима, ослобађање од тешке социјалне патње, експлоатације и понижења. Оно прво је предео световне есхатологије, овоземаљског раја и најчешће диктатуре да се до њега дође. Ово друго је предео нове револуције која сједињује ослободилачку мисао-праксу и блоховску конкретну утопију.

Какви су критеријуми припадништва правој левици? У чему је смисао левичарског опредељења данас, не само оног Марксовим идејама надахнутог? Ређају се таква питања у дугом низу, али их и паучина хвата. Јер великим делом носе печат прошлих времена. Не заборавимо нешто што је далеко од локалног значаја, што илуструје стање левике у данашњој Европи. Наиме, у агресији НАТО-а на Србију, делимично и на Црну Гору 1999. године, учествовале су, наводно ради заштите косовско-метохијских Албанаца, а стварно ради ширења моћи тог војно-политичког савеза, првенствено његовог стожера - Сједињених држава, и неке, номинално леве владајуће партије, попут немачке социјал-демократске и великобританске лабуристичке. У самом принципу левица је неодвојива од залагања свим средствима за мир, а не за учешће у агресивним ратовима, тобоже ради одбране људских права. То пролази без озбиљније осуде лаичке светске јавности, религиозних организација и установа, као и огромне већине интелектуалаца који себе сматрају левичарима. Шта је све носило атрибут

4 P. Živković, *Teorijski pristupi fenomenu globalizacije u savremenoj sociološkoj teoriji*, doktorska disertacija, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet Nikšić, 2015, str. 12.

“лева”, када је о партијама реч, и шта га данас носи, у нас и другде?! Левица без морала је фалсификат-левица, а често и тоталитарна левица која убија не само доказаног непријатеља - крвника него и незлочиначког противника.

Врло је важно како и ради чега живе чланови, а посебно функционери левичарских партија. Материјални услови њихове егзистенције не би се смели знатно разликовати од тога како живи већина грађана, поготово у сиротињским земљама. Ако у том погледу постоје крупне разлике онда су те партије само по називу левичарске, а фактички прокапиталистичке. Оданост циљевима друштва без класа, скромност у начину живота, поштење и борбеност, али не фанатизована, одговарајуће образовање и стручност, чине битне претпоставке угледа, политичког и моралног досега стварне левице. Ако се то има на уму онда се може закључити да у нас и у највећем делу света ње као организоване и квалитетне политичке снаге, заправо, нема, или једва има. Постоје, углавном, групице и појединци, као и дебатни клубови, али снажни покрети и партије левичарске оријентације, способни да укидају сурови капитализам, тешко да се могу наћи.

2. КОНКРЕТИЗАЦИЈА ТЕМЕ

Морамо се усредсредити на питање по чему је Марксова теорија и сада актуелна, какав је однос између онога што је чини вредном, чак незаобилазном, и онога у чему се огледају њене границе, као и превазиђеност, а пре свега који су услови њеног осавремењивања и веће животворности за коју се он залагао, посебно у својој чувеној једанаестој тези о Фојербаху.

Најпре, покушајмо да дамо истиниту слику света у ком живимо.

Империјално-колонијални, неолиберални, заправо, псеудо-либерални, чак и тоталитарни капитализам, као економска, политичка и духовна пракса, доминантан је глобални процес. Левица се највећим делом предала и продала капиталу, те, фактички постала капитал-левица.

Социјализам, тачније, „реал-социјализам“, чији су политички и идеолошки првосвештеници били убеђени да је

он опредмећење Марксове идеје о прелазном периоду између капитализма и бескласног, комунистичког друштва – распао се и разорен је природом тог система, као и неспособношћу водећих политичара и интелектуалаца, посебно у Европи, да нађу излаз из његове све веће кризе која се претварала у историјско пропадање. „Прелазни период“ одредио се првенствено као поновни улазак у светски неолиберално-колонијални капитализам, његову обнову, а не укидање у Марковом смислу. Он је третиран као бивши аутор, као симбол лоше прошлости, као „липсали пас“, чак и од неких његових „ватрених“ следбеника, садашњих богаташа, високих државних функционера и наводних либерала. Последице слома „реал-социјализма“ и повратка у бескрупулозни капитализам првобитне акумулације богатства довеле су у претежном делу земаља које су имале тај систем до брзог и великог повећања беде, све дубљих социјалних неједнакости и све ширег незадовољства главнине становништва. То је социјална подлога повратка марксизма на историјску сцену, али и старих и нових видова диктатуре и тоталитаризма. Но, повратак оног најбољег у марксизму претпоставља и настанак оновремене левице, што је, очигледно, неизвесан и дуг процес. Та левица ће, вероватно, у погледу социјалног састава бити знатно другачија од доскорашње левице. Није искључено да у њој главну улогу има пролетаизовани, али образовани део средњих слојева, затим, исти такав слој универзитетске интелигенције, филозофа, научника и уметника, као и младих без професионалне перспективе. Део традиционалне радничке класе чији су припадници незадовољни својим социјалним положајем такође ће чинити састојак те много шире левице, али не доминантан, јер су други делови оновремене левице образованији и више укључени у модерне друштвене токове. То ће тражити и одговарајућу теорију такве левице, која је знатно ширира од борбене традиционалне радничке класе. Ту сложену нову левицу обједињава првенствено отпор експлоатацији и снажно незадовољство изразите друштвене већине природом постојећег система.

Шта значи бити левичар данас у друштву и свету у којима живимо? Није довољно, иако је веома важно, залагати се и умом и срцем за укидање експлоатације, огромних социјалних

неједнакости, сваковрсне неправде. Ако не остајемо слепи пред друштвом које нас опкољава тамном садашњошћу, социјалном бедом, међунационалном, међурелигиозном и унутаррелигиозном неподношљивошћу, као и мржњом, која се уз помоћ са стране брзо може “оплодити“ у још једном рату на тим основама, онда бити левичар, „овде и сада“ подразумева максималан отпор надоласку те грозоморне, сасвим реалне опасности, која је већа од експлоатације, свевласти профита и политичког прождирања. Не заборавимо да Балкан највећим делом није само проклета него и крвава авлија која вековима траје у посве различитим политичким режимима. Она у себи носи наслеђе изопаченог, каријерно-профитабилног патриотизма, везаног за интересе манипулативне, псеудо-демократске власти и склоност неком облику савременог цезаризма. Такав, лажни „патриотизам“, нема никакве везе са оним истинским, који подразумева отпор не само спољашњем него и унутрашњем поробљавању.

Остати на повратку марксизма као пуке теорије мало би шта значило за Србију и њој сродне земље. И да дође до снажења марксизма као „погледа на свет“ без одговарајуће политичке и моралне праксе, вероватно се ништа битно не би променило у земљи у којој живимо. Са беживотним марксизмом, или без њега, у суштини све би остало исто, или се погоршало. Мора се ићи с осавремењеним Марксом, али и даље од њега, с новим знањима и путевима практичког политичког делања. А када је реч о будућности Србије ни осавремењени марксизам, ни јача левица, као ни било који прогресивни покрет, не могу поништити перманентни пораз власти те земље када се ради о решавању „косовског питања“. Ако се тај пораз системски још дубље утемељи увелико ће одређивати садашњост и непосредну будућност њене политике. Обновљени марксизам ништа у том погледу не може променити. Религиозна мржња, национална неподношљивост, историја у знаку узајамног сатирања, јаче су од изоловане, ма колико прогресивне теорије.

Левичарство подразумева живот према основним хуманитарним нормама. Фразеологија човекољубља иза кога се скрива себичност и воља за надмоћ, највећи је његов непријатељ. Храброст без морала претвара се у самовољу, чак и злочин. Оворемено левичарство тражи и одговарајућу

образованост без које није могуће остваривање боље историјске алтернативе. Речју, бити левичар у овом за многе злом времену тражи не само политички јуриш на системске барикаде којима се брани поредак у коме су већини угрожени основни услови егзистенције (што важи за сваку, те стога, када је о Србији реч, и за албанску сиротињу) него и знање шта и како да се ради, као и живот на темељу кључних хуманитарних норми да би се бар укорачило у праведнији систем.

Моћ мега-капитала и на домаћој и на светској сцени је огромна. Није случајно што се велики део човечанства сваким даном суочава с питањем како преживети с бедним примањима, како опстати. Скупа с моћи крупног капитала иде и убилачка моћ војне силе. Оне су нераздвојне.

Либерализам као стварност далеко је од филозофије слободе, а сама слобода од своје целовитости. Истина, данас нема „архипелага гулага“, ни терора нацистичког и стаљинистичког типа. Али скривеног и отвореног терора има, за сада у мањој мери, под лажном заставом слободе и људских права. Историјски прогрес, те стога и боља историјска алтернатива нису могући без синтезе оног најбољег из либерализма и социјализма, као и оног суштинског, општељудског из религиозних етика, чега има и у неким Марксовим, а посебно Блоховим ставовима. Нема те алтернативе без аутономије политичке свести надмоћне друштвене већине. Поданичка свест, неодвојива од колонијализма, као куга се шири у планетарним размерама, бар за сада.

Вратимо се на питање од стратегијског значаја, питање који и какви су потенцијални субјекти остваривања боље историјске алтернативе. Може ли радничка класа у данашњим технолошки и економски високо развијеним капиталистичким земљама да буде кључни субјект њихових промена ка неком облику ововременог социјализма или неког другог вида хуманијег друштва? Жели ли она то? Још за живота Маркса и Енгелса видело се да та класа у Енглеској није заинтересована за дубинске системске промене.

Класни сукоби сами по себи не воде бољем друштву. Могу да остављају иза себе још горе стање од постојећег ако их не воде умно знање и опште људске вредности оних

ослободилачких покрета који су увек шири од ма колико прогресивне радничке класе. Маркс је апсолутизовао улогу те класе, ондашњег пролетаријата, када је писао о субјектима револуције која је усмерена ка бескласном друштву. Њу ни данас не треба „отписивати“ када је реч о револуцијама које стреме историјском напретку. Али, опет нагласимо: она се мора смештати у сноп, односно савез тих субјеката који сачињавају и високо образовани, као и стручни делови „средње класе“, незадовољни постојећим, млада генерација без професионалне и стручне перспективе, пролетаризовано сељаштво, студенти, борбено-хуманистички усмерени, данашњи „санкилоти“, жељни хлеба, крова над главом и поштовања, и што је посебно важно – критичка, неулизичка и поштена интелигенција, поготово универзитетска, као и честити припадници државног апарата силе који не окрећу главу од новоробовског положаја већине грађана, него стају на њихову страну. То је, дакле, врло сложен и широк ослободилачки и плуралистички субјект-покрет који надилази и најборбенију радничку класу. Свакако, треба имати на уму да део тих потенцијалних градитеља плуралног субјект-покрета може да се окрене ка савременом господару - „спаситељу“ и да га масовно слави и подржава, што се већ дешавало и збива се и у нас и другде, а да остали њихов део дуго остане у пасивном стању трпње услед страха од још горег, све док „трпило“ не пукне због неиздржљиве беде и понижења. Свему томе мора се додати веома важан чинилац глобалног контекста силе као моћи. Од свих тих околности зависи каква је заиста конкретна радничка класа и какви су стварни изгледи за револуције старог или новог типа. Убуђала теорија до таквог сазнања не може да дође него нова, интегрална мисао у којој се сједињују умна, критички усмерена филозофија, социологија, антропологија и остале науке о друштву и човеку, као и одговарајућа сазнања садржана у великој уметности. Још нешто, већ поменуто, треба имати на уму: чињеницу да радничка класа није била главни субјект револуција у основи бољшевичког типа него је то било сељаштво, пре свега оно пролетаризовано, највећма под вођством радикално-левичарске интелигенције.

Иако је експлоатација и сада једна од кључних одлика неолибералног, односно, нелибералног и антилибералног

капитализма, чињеница је да највећи део радничке класе у технолошки и економски најразвијенијим капиталистичким земљама трпи експлоатацију ако има пристојне наднице, а у колонијално-неразвијеним земљама подноси је јер се радништво, које најчешће није ни развијена класа по себи, а камоли за себе, с разлогом плаши да ће остати без посла, те стога и хлеба ако се побуни против газда. Млади из тих земаља хрле у развијене капиталистичке земље, свесни да ће бити експлоатисани, али и свесни да их у њиховим отаџбинама чека и експлоатација, ако се уопште запосле, и беда у највећем броју случајева, као и понижавање у радном односу. Њихово бекство у иностранство нема иза себе никакву идеологију, него страх за елементарни опстанак и жељу да се потврде у струци за коју су се школовањем определили.

Потпуно су неосноване критике упућене Марксу у којима се експлоатација маргинализује, а отуђење сматра најважнијом категоријом његове мисли. Наравно, оно није неважно. Али истакнимо опет: најважније Марксове категорије су експлоатација, вишак вредности, профит као покретачка снага капитализма и као овоземаљски бог. И поред тога што се експлоатација, сједињена с колонијализмом и глобалним насиљем очитује свакодневно, широм данашњег света, она се маргинализује или изоставља из анализа бити тог света и у радовима неких најзначајнијих аутора савремене филозофске и социолошке мисли. У том погледу репрезентативан је Хабермасов став: „Нема алтернативе за капитализам, нити је треба бити, капитализам се показао способним за стварањем богатства“. Глад за профитом не може бити замењена влашћу „речи и слике“, како је мислио Бодријар. Ма колико утицајне, и релативно самосталне, оне су везане за профит. Исто важи и за улогу телекомуникације и компјутеризације, којима се Кастелс, посебно бави.

Стављање отуђења на кључно место одлика савременог капиталистичког универзума уместо Марксових категорија експлоатације и профита је озбиљна грешка аутора те врсте, и поред њиховог значаја у савременој мисли. Профит по сваку цену, ропство новцу и стварима уопште, раст духовне и опште животне празнине су кључни амбијент отуђења. Сем тога, категорија отуђења води порекло из Хегелове, а не

Марковсе филозофије, иако овај други филозоф није њен пуки интерпретатор.

3. ГЛОБАЛНИ ХАОС, АПОКАЛИПТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ И МАРКОВА МИСАО

Обнова Марковсе мисли мора поћи од поуздане слике доминантне стварности овог доба да би се сагледале могућности кретања ка бољем свету и остваривало оно што је у тој мисли најбоље, али и открили процеси који воде према горем свету, што важи и за сваку другу прогресивно усмерену теорију.

Равнодушност према патњи великих размера једно је од главних обележја живота највећег дела елита (укључујући и оне интелектуалне), Марковог доба и веома важан предмет његове мисли. Но то је и једна од битних одлика садашњег времена, поготово када се ради о свесном лагању да та равнодушност не постоји. То није само цинизам изопаченог разума, већ и својеврсни злочин у име знања, када је реч о интелектуалцима на власти и поред власти који ту патњу оправдавају ради себичних појединачних и групних интереса, или, пак, своје „мисије“. Јавно, системско лагање маскира се залагањем за „демократију“, „модернизацију“ и „лепу будућност“.

Политика се никада не може поклапати са свером морала. Али политика без имало морала, што значи и хуманизма, која одувек хара светом - јесте свера сведозвољености и насиља. Она даје печат и данашњем добу. Левица која полази од уверења да убити, не само непријатеља него и противника, представља обавезу и часно је дело - образац је рушења њене моралне основе.

Бавио се Маркс односом политике и морала од „Раних радова“ до Капитала“. Познат је његов став да „животињско постаје људско, а људско животињско“.⁵ Истина, у његовој мисли преплићу се хипертрофирани оптимизам према коме ће доћи до већ поменутог „тотално ослобођеног човека“ и став према коме захтев да људи напусте илузије о свом стању јесте првенствено „захтјев да се напусти стање коме

5 Према: D. Grlić, *Leksikon fozofa*, Naprijed, Zagreb, 1983, str. 273.

су илузије потребне“.⁶ Нелегитимно насиље нема само облик оног грубо непосредног, физичког или душевног, него и системски произведеног бедом и угњетавањем, што је и сада глобална појава, различитих облика и нивоа. Но, његов извор је и у антрополошкој структури не сваког човека, али не и у личности малог дела људског рода. Ако се све то не сагледа у правим размерама, „политички реализам“ се схвата у знаку чувене изјаве Чезара Борџије, да коме је стало до морала, нека иде у цркву. Онда су и експлоатација и огромне социјалне неједнакости, људско понижење, механизам заједничког раста „глобализма и трибализма“⁷ не само „нормални“ него и неопходни. Марксова мисао, сагледавана у целини, опире се томе свом снагом. Но, он није светац и у свему узорна личност. Његова критика Бакуњина и Прудона је сујетна, неправедна и потцењивачка. Он критикује Прудонова политичка схватања, а не уважава чињеницу да су прудонисти били главни градитељи Париске комуне, зачетка новог, самоуправног и праведног друштва о коме је сам Маркс с правом похвално писао.

Све то говори о томе да ни велики људи нису довољно велики да би били беспрекорни. Таквих људи никада неће бити, нити ће се зло као такво икада укинути. Историјски подвиг нове револуције био би у томе да се уништи радикално, стравично зло, а да се нерадикално, „обично“ зло смањује. То је право мерило нових револуција усмерених ка стварном историјском прогресу.

У полемичком спису из 1844. године усмереном против Ругеа Маркс пише да су „егзистенција државе и егзистенција ропства нераздвојне“.⁸ Али, ропство није нужна последица постојања сваке, него тиранске и у данашњем појмовном значењу - тоталитарне државе. Таквих држава је било, има их и биће их. Њихова изворишта се репродукују. Но, ако нема држава као оличења пуне слободе и правичности, то не значи да свака од њих неизбежно производи ропство. Ограничена и манипулативна демократија ипак није ропство. Оно је ништење свих остатака слободе, институционализовано

6 Isto, str. 273.

7 M. J. Mazarr, *Global Trends 2005, An Owner's Manual for the Next Decade*, The Center for Strategic and International Studies, St. Martin' Press, New York, 1999, p. 158.

8 Prema: P. Vranicki, *Marksizam i socijalizam*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979, str. 280.

хапшеће оних који изражавају и најмању критику власти, њихово масовно мучење, а често и усмрћивање. Стога је у знаку егзистенцијалног страха, који често прелази у ужас.

Данашњи свет постаје нека врста огромног историјског казана у коме се кува смеса тријумфа и могућег пораза оног што се сматра неолибералним капитализмом, али и састојака који се не могу јасно препознати. За откривање суштине те смесе неопходна је обновљена Марксова мисао, али није за то довољна, посебно за новореволюционарну измену тог света. Живимо у времену згуснуте хетерогене историје, не само озбиљних неизвесности и ризика, него и апокалиптичких потенцијала који доводе у питање опстанак већине, а можда и целокупног људског рода, као и свега живог. Иза тога стоје не само убилачки профит и војна сила којом се он служи него и немоћ теоријске мисли, продаја свести и савести највећег дела њених твораца. Криза је далеко од појма у коме се огледа та стварност. Ради се о стању из кога могу настати могућности пада у историјски понор. Запањујуће је колико се то мало види у највећем делу теоријске мисли која је увелико вазална. На делу је рађање глобалног хаоса из кога могу потећи појаве много теже од Марксове експлоатације и уопште свевласти профита. Тај се хаос у појачаном виду може открити у данашњој Европи. Све су јачи и масовнији покрети који устају против постојећих поредака који носе печат власти крупног капитала. Захтеви за повећавањем или бар очувањем садашњих зарада су све израженији. Међутим, то није довољно да би се ти покрети сврстали у левицу. Фашизам и нацизам су их, такође, садржали. За припадност левици неопходна је системска и лична усмереност према општељудским вредностима, пуна међунационална, међурелигиозна и унутаррелигиозна толеранција, неговање пријатељства међу људима, залагање за мир, а не за рат међу државама и народима. Стога је прерано закључити какви су и какви ће постати ти покрети. Али се основано може предвидети да Европи, како ствари сада стоје, прети све већи хаос и да веће шансе за успостављање доминације има десница, од екстремне до умерене, него левица и центар. То мање-више вреди и за Србију. У сваком случају и Европи, и Србији, и целокупном свету предстоје тешки дани, године и деценије.

Није искључено да апсолутизовани профит и без дејства нове левице и других чинилаца његовог рушења, изврши самоубиство унутрашњим деструктивним силама. Он, несумњиво, садржи такве могућности. Тиме се много вероватније улази у цивилизацијску пропаст, него у ново друштво. Не постоје никакве „законитости“ прогресивног кретања историје. Од самог почетка то је велика заблуда. Историја је оно што људи себи и од себе направе.

Нико са сигурношћу не може предвидети куда иде овакав свет. Није искључено да из светског хаоса, који није случајан, него је намерно направљен, првенствено вољом и тежњом Сједињених Држава да трајно овладају планетом на којој живимо, дође до новог светског рата, можда и оног нуклеарног. Иако би иза њега стајала првенствено екстремна десница, питање подела покрета и партија на левицу, центар и десницу отишло би у далеку позадину. У првом плану било би питање како опстати у опустошеном свету у коме би преживела мањина људи, а ни то није сигурно. Далеко од тога да је то негативна утопија.

Бодријарова стратегија смрћу против смрти није надилажење Марксове мисли. Нити показује излаз из таквог стања. Она је једна од варијанти нихилизма. Шта можемо ми у једној малој и ојађеној неоколонијалној земљи, с Марксом, без њега или против њега? Шта нас чека не у далекој будућности него за деценију-две? У таквим околностима свом снагом се намеће и Бекерово питање: „На чијој смо страни“.⁹

Маркс говори о унутрашњој повезаности „... између глади која мучи најмарљивије радничке слојеве и између рафиниране расипничке потрошње богаташа која почива на капиталистичкој акумулацији...“.¹⁰ Зар та повезаност није уочљива и данас? Зар је не видимо готово у свим већим градовима, првенствено земаља неоколонијалног капитализма, што значи и нашој. Али је она видљива и у Сједињеним Државама у мери која сведочи о тешким социјалним последицама тог владајућег глобалног система и у његовом средишту.

9 Prema: I. Kuvačić, *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb, 1977, str. 41.

10 К. Маркс, *Капитал, критика политичке економије, први том, књига I, процес производње капитала*, Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1970, стр. 582.

Прошетајмо Београдом од Дедиња до сиротињских четврти и учерица у којима живи субпролетаријат, састављен од системом произведених „сувишних људи“, ако желимо и умемо да ту повезаност видимо. То је структурална одлика садашњег капитализма широм света, као и један од главних узрока повратка марксизма. Он се враћа не само као теорија, него првенствено као спонтана критичка свест, која се живи. Та свест се мора обликовати и објединити да би се дошло до ефикасног покрета за остваривање бар нешто бољег стања. Она није сведена на уско-класне оквири, већ потенцијално, а не нужно, продири у шире слојеве угњетених, „понижених и увређених“.

Друга битна одлика историје која се осавремењује и јача сажета је у следећим Марковим речима. „У стварној историји освајање, подјармљивање, пљачка и убијање, једном речју, насиље, игра, зна се, главну улогу“.¹¹ Већ је речено да у Марковој теорији, посебно у његовим младалачким радовима, има доста хипероптимизма. Али овакви ставови чине његову мисао живом, у стварност укорененом и практички ослободилачком.

У Марковом делу сусрећу се, понегде и сударају, два кључна приступа историји: детерминистички и активистички. Први се односи на економски детерминизам, првенствено на улогу развоја производних снага рада. Други ставља нагласак на класну борбу и револуционарну делатност. У првом случају полази се од тога да развој производних снага доводи до рушења капитализма изнутра. У другом да је неопходна осмишљена класна борба из које се јавља револуционарна пракса која води стварању новог друштва. Поставља се питање: зашто је онда потребна та пракса, која односи и људске животе, ако ће високоразвијене производне снаге изнутра довести до укидања капитализма? Ипак, ако се Марковом делу приступа са становишта целине долази се до закључка да се он залаже за нераздвојност економско-структуралног детерминизма и револуционарног активизма. Природа анализе кретања ка негацији капитализма, зависно од проблема који се истражују, намеће нагласак на једно или друго, при чему је услед недовољне истражености утицаја економско-структуралног

¹¹ Исто, стр. 631.

чиниоца на историјска кретања најчешће био нагласак на њему. Али суштина Марксових закључних разматрања је у знаку синтезе једног и другог. То не значи да је његово дело без икакве грешке и да треба да има статус левичарске библије, а он теоријског Јупитера.

4. ШТА ДАНАС ЗНАЧИ „МАНИФЕСТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ“?

Синтагма „баук комунизма“ којом почиње та чувена књига заправо је објава императива рушења „надградње“, не и производне основе капитализма, укидања класа и стварања друштва без њих у коме ће слобода и достојанство појединца, та битна одлика стварног либерализма, бити услов слободе за све. Тај састојак пролетерске револуције којом је надахнут „Манифест“ није довољно уочен у интерпретацијама те чувене књиге. А веома је значајан. У њој је у средишту пажње радничка класа као субјект револуционарних промена. Она има и своју идејну и политичко-организациону водиљу, комунистичку партију, касније названу „авангардом“. Али нигде не пише да је она одвојена од осталих радничких партија и да треба да се успостави једнопартијски систем. Дакле, она је једна, а не једина партија те врсте. Може се извући закључак да радничке партије према „Манифесту“, чине породицу сродних партија, а не гомилу дивљих противника који једни друге прождиру у борби за власт. Можда је то њихово идеалистичко виђење, али је с обзиром на преовлађујућу стварност међупартијског и унутарпартијског живота, ипак, вредно пажње.

У тој књизи постоји радикална критика капитализма, као оно доминантно, али и похвала, чак и веома јака, његовим светско-цивилизацијским достигнућима, посебно расту индустрије, односно технологије, као и продору у цео свет. То јесу супротстављена становишта, јер су природа капиталистичког система и индустријско-технолошки раст међусобно повезани, али не истоветни. Систем је главни поробљивач људи, а тај раст је потчињен систему. Може да поробљава и људе, али и да их бар делимично ослобађа. Када дају слику капиталистичког система аутори „Манифеста“ пишу да власт буржоазије „... није оставила између човека и човека

никакву другу везу осим голог интереса, осим бездушног 'плаћања у готовом',¹² а модерна државна власт само је одбор који управља општим пословима буржоаске класе“, при чему су угњетач и угњетени стајали један према другом у сталној супротности...“.¹³ Није ли то преовлађујућа слика и данашњег времена? Не живимо ли у њој? Није ли то подлога могућих социјалних побуна, па и старо-нових револуција, наговештених у „Манифесту“, али и савремених крвавих контра-револуција и успостављања диктатура различитих видова?

Марков и Енгелсов став да је у „вашем (буржоаском - прим. З. В.) друштву приватна својина укинута за девет десетина његових чланова: она управо постоји зато што не постоји за девет десетина“,¹⁴ говори о тешким социјалним неправдама као једном од главних узрока револуција у последњим вековима. Али, говори и о дуго истицаној неистинитој процени да се историја не понавља. Свакако, не понавља се у детаљима, али у оном суштинском може да се понавља, зависно од тога ко и како прави њену матицу. И у мноштву садашњих високо развијених капиталистичких, посебно неолиберално-колонијалних друштава, концентрација богатства налази се у власништву прве десетине, чак и у мањем кругу житеља тих друштава. Студентске побуне седамдесетих година прошлог и почетком овог столећа, посебно у земљама бившег социјализма, нису ту веома важну чињеницу имале у средишту пажње него политичку (не)слободу. Ствар је вероватно у томе што се „дивљи“, неолиберало-колонијални капитализам тада још није био довољно размахом и показао сва своја деструктивна својства, симбиозу тријумфа и пораза, као и максимално осиромашење већине грађана. Гушење политичких слобода, а не експлоатација и крупно-власничка својина за студентске покрете био је главни проблем, мада њихов мањак ни тада није био, нити је сада, од периферног значаја.

У вези с материјом социјалних побуна и револуција је и питање каква их морална и психолошка усмереност носи. Нека врста наде у боље, солидарност залагања за опште

12 К. Маркс, Ф. Енгелс, *Манифест комунистичке партије*, Београдски издавачки завод, Београд, 1977, стр. 11.

13 Исто, стр. 7.

14 Исто, стр. 31.

људске вредности нормално је њихово обележје. Али, ако се то претвори у апсолутизовани оптимизам онда долази до кризе и разочарања у практичку моћ подухвата да се друштво увелико промени набоље. Аутори „Манифеста“, како је већ истакнуто, такође нису избегли замку хипертрофираног историјског оптимизма. То се да видети из њихових речи да су пропаст буржоазије и „... победа пролетаријата подједнако неизбежни“.¹⁵ На крају те књиге стоји познати став-усклик: у комунистичкој револуцији пролетери „... немају шта да изгубе сем својих окова. А добиће читав свет. Пролетери свих земаља, уједините се“. Стварност говори да се ни данас нису ујединили, да се не зна да ли ће и када до тога доћи, те да велики капитал никада није био јачи него сада и поред знакова његове озбиљне структуралне кризе. Радници, очито, нису постали „гробари“ капиталистичке класе, али она јесте постала „гробар“ њихових тежњи за ослобођењем, бар сада и у блиској будућности.

У „Манифесту“ постоји дуалан модел новог друштва: етатизам и револуционарно повезивање радника путем асоцијација. Први облик тог модела је доминантан. Држава, њена својина и њен интервенционизам у друштвене токове основа су новог система. Идеја асоцијација радника постоји, али се не разрађује. Тржиште се не помиње. То је у основи модел етатистичког социјализма. Он се деценијама примењивао у Совјетском Савезу и државама његовим савезницама, али и у Кини, Северној Кореји, Вијетнаму, на Куби. Асоцијација радника није било сем у Југославији, другој по историјском редоследу, у облику недовољно развијеног и добрим делом манипулативног и атомизованог самоуправљања. Тај етатистички модел после брзе и успешне, али и грубе индустријализације земаља Варшавског пакта посредством државно-партијског интервенционизма је окоштао и будући да је био без развијеног тржишта и стручног управљања државом и привредом, запао је у озбиљну, дегенеративну кризу која је све више јачала. То намеће закључак да је већи део идеја из „Манифеста“ које се тичу те проблематике сада без одговарајућег значаја.

---

15 Исто, стр. 31.

5. НАЦРТ ЗАКЉУЧКА

За кретање ка оснивању, функционисању и одрживости бољих система неопходни су следећи битни и хитни потези.

Најпре, брза и праведна интервенција поштене државе ради битног смањења великих социјалних неједнакости, развојно способна демократска власт, стручно руковођење привредом и целокупним друштвом, умно регулисано, а не „дивље“ или гушено тржиште, асоцијације непосредних произвођача материјалних добара, као и свих запослених, али не на приватно-својинској него личној и солидаристички усмереној својини, укидање партијско-олигархијске владавине. Сви ти елементи се међусобно допуњују и ограничавају. Њихових наговештаја има у „класичном“ марксизму. Ултра-државни, стихијско-тржишни, анархоидно-самоуправни или скривено-себичњачки „социјализми“ воде у привредну и општу друштвену пропаст. Они су, заправо, маске бивших нехуманих система. Обнова марксизма није могућа без заокрета ка интегралној мисли у којој се прожимају филозофија, науке о друштву, антропологија, аксиологија и одговарајућа сазнања из велике уметности. Дакле, осавремењења предсократовске мисли и оног најбољег из модерне и „постмодерне“. Распарчана теоријска мисао, борба за примат њених аутора, не могу да буду градитељи стратегије изласка из света који садржи опасне самодеструктивне потенцијале. Бит марксизма није критичка економија сама по себи, него је чине темељи такве мисли.

Просто је невероватно колико се мало виде последице те распарчане мисли.

Но, остаје и оно узнемирујуће питање: како отворати пут ка новој, интегралној мисли и бољој историјској алтернативи када је за изразиту већину становништва мноштва земаља главно питање како опстати. Оно се умножава чињеницом њихове опкољености силом светског и домаћег капитала и с њима срасле војне моћи. Могу ли радикалне левичарске револуције укинути такав систем? Марксове категорије експлоатације, људске деградације и отуђења од суштинског су значаја за дијагнозу таквог стања. Али чиме га и како уклонити са историјске сцене? Чак и да постоји глобална левица она то

сама не може учинити. Нема ни једне теорије која даје целовит одговор на то питање. Можда се треба окренути ка неком еклектичком ставу, који и поред свих његових мана, ипак даје неке полуодговоре на њега.

Сем тога, нема дана да се у свету не дешавају страшни злочини, условљени не само, нити првенствено, тешким сиромаштвом него природом оних људи којима је злочин у крви и причињава им задовољство, као и највеће самопотврђивање. Далеко од тога да су људи који их чине занемарљива мањина. За њих је боља, хуманија историјска алтернатива нешто ненормално, што се мора онемогућити. Они су за режим страве и мучења, за владавину вешала, каме и страха. За њих је убијање других - религија. Шта је онда са судбином Кантове идеје „вечитог мира“, неодвојивом од опредмећења боље историјске алтернативе? Је ли све то лоша, засењујућа утопија?

Да ли треба укинуту партије, укључујући и оне које себе сматрају авангардним, или их „улепшати“ и сачувати им „право првородства“, како то чини Р. Баро на више места у својој књизи „Алтернатива“,¹⁶ мада у њој има и неких друкчијих прилаза том питању? Ниједна врста партија и њихових, као и државних челника не би се смели обожавати, али се то ипак чини. Поразно је монополисање власти у рукама партија, тачније њихових врхова. А обожаване њихових вођа је једна врста смрти демократије, морала и ума. Свакако, нису све партије исте. Оне за које су се залагали Маркс, Енгелс, Роза Луксембург, Грамши, заслужују поштовање и могу се, и поред њихових недостатака, уградити у темеље бољих историјских алтернатива, уз неопходно осавремењивање. Али се ни оне не би смеле мистификовати.

Ако се све партије укидају поставља се питање шта успоставити уместо њих. Ма колико Марксове идеје асоцијације и комуне биле привлачне, а њихова институционализација прогресивна, то је далеко од довољног за оживотворење те алтернативе. Демократија није исто што и партијски систем. Прво је циљ, а друго и када је узорно, што је веома ретко, само је средство за остварење тог циља. И раније и сада политички

16 R. Bahro, *Alternativa, kritika realnog socijalizma*, (neskraćeno studentsko izdanje), Globus, Zagreb, 1981, str. 115.

живот је у знаку њиховог обрнутог односа. То је једна од суштинских граница данашњег света.

Не заборавимо Грамшијеву замисао револуционарне партије као „колективног интелектуалца“, замисао која се никада није остварила, поред осталог и зато што су комунистичке партије, првенствено оне бољшевичког типа, биле (и остале) строго хијерархизоване организације у којима је реч вође одлучујућа, а идејни живот се већином сводио на разраду његових ставова. Уосталом, ниједна партија по самој својој структури не може да постане „колективни интелектуалац“. Али може да смањује властиту олигархизацију. Комунистичке партије су строго хијерархизоване. То је једна од главних унутрашњих препрека њиховог развијеног и слободног идејног живота. Критички интелектуалци који доводе у питање стање у својим партијама, као и у властитом друштву с бројним слабостима, за шта су те партије веома одговорне, тешко да могу опстати у њима. Они бивају брзо истерани из тих партија, обележени лошим квалификацијама, често хапшени, мучени и стрељани. Такве партије делују као „велики ревизори“. Изузеци се подразумевају.

Не заборавимо ни то да је Грамши у радничким саветима видео клицу новог друштва. Исто важи и за Коршову мисао. То што је самоуправљање пропало у Југославији, другој по историјском редоследу, не значи да ће пропасти у свакој могућој будућности. Покрети и партије који га се априори одричу не могу бити левичарски. Пропало је и зато што је радничка класа у тој Југославији била далеко од „класе за себе“ и улоге културног хегемона, а данас, у државама њеним наследницама – још је много даље.

Битно боља алтернатива постојећем свету тражи, поред многих услова и чинилаца и осмишљену контра-силу. Без ње она остаје напарфимисана пушта жеља. Контра-сила којом се опредмећује та алтернатива није само оружана и не мора бити крвава. Неопходно је сабрати и овом добу прилагодити искуства свих оних досадашњих, у целини гледано, некрвавих револуција, које могу да буду инспирација за остваривање те алтернативе, при чему не треба заборавити да је отпор тиранији загарантовано људско право. Не треба заборавити

ни речи које се приписују Христу да ко потргне мач од мача ће и погинути. У збирку потенцијалних ослонаца боље историјске алтернативе треба унети и савремену теологију ослобођења.

Таква контра-сила садржи и интегралну ослободилачку мисао, битне општељудске вредности, као и унутрашње, личносно прочишћење од кога полазе и спољашње системске промене. Свакако, све то може да се извргне у своју супротност. Тај се ризик мора преузети. Иначе се не може изаћи из тамне вертикале историје. Марксова идеја филозофије кадре да својим опредмећењем дубински на боље мења свет, што претпоставља ваљано сагледавање и тумачење тог света, прва је претпоставка одговарајуће теорије те алтернативе, као и делања за њено оживотворење.

Ако се наша улога као интелектуалаца у свету филозофије, друштвених наука и уметности своди на иначе неопходно, исправно сагледавање света, а залагање за његову измену ка бољитку оставља неким будућим генерацијама, онда наш позив једва да има неког смисла. То је порука Марксове и не само његове мисли.

Далеко је наша, као и светска теорија о савременом добу од тога да је она „најјача пракса“ о чему говори Бауер у једном писму Марксу,¹⁷ схваћена чак и у метафоричком смислу оног практичког. Нема снажне преображавалачке мисли. Мање-више све је (ре)интерпретација оног познатог, често пристрасна и мрзилачка, поготово када се о марксизму ради. То је преовлађујући дух времена. Што примитивнији капитализам то већа та мржња.

Опомињуће звуче следеће Енгелсове речи. „Па зар се иза тих професора, иза њихових педантно нејасних речи, у њиховим гломазним, досадним реченицама, могла скривати револуција? Зар нису баш они људи који су тада важили као представници револуције, либерали, били најжешћи противници те филозофије која је смућивала главе“?¹⁸ Додајмо томе: зар нису дојучерашњи ватрени марксисте, а садашњи

17 Према: А. Ћовић, *Марксизам као филозофија свијета*, Хрватско филозофско друштво, Загреб, 1988, стр. 63.

18 Исто, стр. 89.

неолиберализму, богатству и моћи одане слуге, које припадају новој владајућој елити - доследни у исплативој недоследности?

Вреди навести и следећу мисао Пуланцаса: „Ако се осудимо на чекање, ми никада нећемо дочекати ‘велики дан’ него тенкове у раним јутарњим часовима.“ Чији су тенкови није најважније, него њихов долазак. И када су само метафора морају се третирати крајње озбиљно.

Делатно мишљење о левици мора да буде конкретизовано, што значи и поткрепљено поузданим подацима и њиховим критичким осветљењем, посебно оним који се односе на услове живота већине становништва у појединачно узетим друштвима и целокупном свету.

Где је и шта је институционално-номинална левица у данашњој Србији ако се имају на уму следећи налази?

Индикативан је податак да се у „транзицији“ у Србији после 2000. године „од регистрованих 118 политичких странака ниједна није залагала за заштиту аутентичних радничких интереса.“¹⁹ Дакле, ни странке номиналне левике нису се залагале за те интересе. Тако је и данас.

Биланс стања левике у данашњој Србији најбоље се види из следећих налаза. “Структура становништва се променила, тако да је један одсто богатих, седам одсто припада врху средње класе, 12 одсто чини средња класа (главнина те класе - опаска З. В), 36 одсто је сиромашних, 44 одсто бедних, што укупно значи да је 4/5 сиромашних и бедних“.²⁰

Закључак да се ради о друштву бруталног неолиберално-колонијалног капитализма осветљава не само социјалну структуру данашње Србије него на посредан начин и жалосно стање институционално-номиналне левике у њој. Нема стварне левике у апарату власти и ван њега ако постоје и репродукују се такве неједнакости, ако је већ дуго „тешка празна торба“ (Ч. Оцић). Демократија, слобода и социјална правда су нераздвојне. Ако остваривање тог тројства није у средишту практичког залагања левике онда је она само празно име.

19 N. Novaković, *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990 do 2015. godine*, Roza Luksemburg- Stiftung Southest Europe i Institut društvenih nauka, Beograd, 2017, str. 62.

20 Према: Д. Весић, „Креативна деструкција у економији и менаџменту, време отимања“, *Политика*, фељтон, 4. јануар, 2019. године.

Овај текст само привидно завршавам, а суштински настављам, издвајањем следеће мисли Розе Луксембург и коментаром те мисли. „Сутра ће се опет дићи револуција, зазвечаће оружјем и блештавим трубама објавити: ‘Ја бејох, ја јесам, ја ћу бити’, . Наведене речи револуционарке којој је живот одузет због њених убеђења заслужују поштовање, чак и дивљење. Али ипак, с обзиром на то чиме су се у највећем броју случајева завршиле револуције назване социјалистичким, остаје питање каква ће бити њихова судбина ако поново избију. То је уједно и питање судбине света у ком живимо. Поготово ако имамо на уму да Аушвиц, „гулаг“, Јасеновац и светски рат (много погубнији од оба досадашња) нису пука апстракција. Под многим условима нису неизбежни, али не спадају ни у негативну утопију нихилистичких пророка.

Литература

Весић Д., „Креативна деструкција у економији и менаџменту, време отимања“, *Политика*, фељтон, 4. јануар 2019.

Лукић А., *Обрнути Вавилон*, Просвета, Српско филозофско друштво, Београд, 2018

Маркс К., *Капитал, критика политичке економије, први том, књига I, процес производње капитала*, Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1970.

Маркс К., Енгелс Ф., *Манифест комунистичке партије*, Београдски издавачки завод, Београд, 1977.

Рељић С., „Ширење демократске културе као индустрија нове колонијалне свести“, *Култура*, Београд, бр. 140, 2013.

Рељић С., *Пораз и алтернативе, претња пустоши и етика отпора*, Завод за уџбенике, Београд, 2015.

Bahro R., *Alternativa, kritika realnog socijalizma* (neskraćeno studijsko izdanje), Globus, Zagreb, 1981.

Čović A., *Marksizam kao filozofija svijeta*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.

Grlić D., *Leksikon fiziozofa*, Naprijed, Zagreb, 1983.

Kuvačić I., *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb, 1977.

Marks K., *Kapital, kritika političke ekonomije, prvi tom, knjiga I, proces proizvodnje kapitala*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1970.

Mazarr M. J., *Global Trends 2005, An Owner's Manuel for the Next Decade*, The Center for Strategic and International Studies, St. Martin' Press, New York, 1999.

Novaković N., *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990. do 2015. godine*, Roza Luksemburg-Striftung Southebst Europe i Institut društvenih nauka, Beograd, 2017.

Vranicki P., *Marksizam i socijalizam*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Živković P., *Teorijski pristupi fenomenu globalizacije u savremenoj sociološkoj teoriji*, doktorska disertacija, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet Nikšić, 2015

Zoran Vidojević

NECESSITY AND LIMITATIONS OF ACTUALITY OF MARXISM

Resume

Capitalism was never as strong as it is today. Also the Left, considering globally as a whole, over the last few decades, has never been as weak as it is now. These two processes are closely related. From this conditions, there is a need for renewal of Marx' thought, but not for its absolutization. The main categories of this thought are surplus value, profit, exploitation, as well as revolutionary practice, freedom, social justice. He analyzes the essence of capitalism, but without reducing it on research of its economic component, but directs this analysis to the conditions and subjects

for abolishing and overcoming of capitalism. Accordingly, key subject of a radical change of capitalism is a revolutionary working class. History has shown that this class was not what Marx expected of it. Today it is necessary to seek for pluralistic subject for abolishing and overcoming capitalism and for a revolution that will unite all by capitalism, especially contemporary, extremely cruel – i.e. vulnerable social groups, respective knowledge and universal values. Marx's basic categories are necessary now, but not sufficient for profound progressive changes and the ideological basis of the contemporary Left. Although his thought has to be innovated in accordance with the essential processes of the modern age, it is not past but significant and very actual.

The abolition and overcoming of capitalism is civilization, multifaceted and uncertain business. There is no such historical subject that can do that by himself or an author who will fully design it. Better society, especially classless, is not guaranteed at all by anything. It is only one very hardly achievable option on a long term, and renewed Marxism is only one of the theories directed towards it. No one and never, and therefore modernized Marx, should not be portrayed as the god of human renaissance. This is the lesson of the entire history, especially the last and the current century.

Keywords: renewed Marxism, modern capitalism, Left, pluralistic transformative subject.

---

* Овај рад је примљен 11. јуна 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. јула 2019. године.